

ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยตามทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

The Problem of Buddhism in Thailand in View of Somdet

Phra Buddhaghosacharya (P.A. Payutto)

จักรพันธ์ แสงทอง¹ และ วิเชียร แสนมี²

Jakapan Sangthong¹ and Wichian Sanmee²

Article History

Received: January 28, 2020

Revised: November 16, 2020

Accepted: November 26, 2020

บทคัดย่อ

ปัจจุบันปัญหาของพุทธศาสนาในสังคมไทยพบว่ามีค่อนข้างมากและหลากหลาย วัตถุประสงค์ของบทความนี้ เพื่อศึกษาปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยตามทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เนื่องจากตลอดระยะเวลากว่า 60 ปีที่ผ่านมา ท่านได้ชี้ให้เห็นปัญหาและเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง จากการศึกษาทัศนะและผลงานของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่า ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยเมื่อวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีวาทกรรมของมิเชล ฟูกูต์ ได้แก่ 1. ปัญหาแบบอุปถัมภ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนาในสังคมไทย 2. ปัญหาความขัดแย้งของพุทธศาสนาในสังคมไทย และ 3. ปัญหาความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในสังคมไทย ผู้เขียนเห็นว่าปัญหาดังกล่าวเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อนและแก้ไขได้ยาก เนื่องจากพบว่าปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่สั่งสมมาเป็นระยะเวลายาวนาน ดังนั้นการเข้าใจปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยอย่างถ่องแท้เพื่อนำไปสู่แนวทางแก้ปัญหาที่ถูกต้องและเกิดขึ้นได้จริงต่อไป

คำสำคัญ : ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทย ; สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ; ทฤษฎีวาทกรรม

¹ นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาปรัชญาและศาสนาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, Doctoral Student in Eastern Philosophy and Religion, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, Assistant Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

ABSTRACT

Currently, there are many problems related to Buddhism. The objectives of this article aims to study problems of Buddhism occurring in the Thai society that have been analyzed by the view of Somdet Phra Buddhaghosacharya (P.A. Payutto). During the past 60 years, P.A. Payutto has pointed out a large number of problems of Buddhism in Thailand, and suggested solutions and possible solutions as for solving such complicated cases. This paper applies theory of Mitchel Foucault's Discourse Analysis to examine , problems of Thailand's Buddhism from the three aspects: First, several complex problems related to the patronage and hierarchical systems between Buddhism and the state or government in the Thai society, 2) conflicts of Buddhism in Thailand, and 3) problems of superstitious problems in the Thai society. The analysis of this paper suggests that such problems as revealed in Thai Buddhism are complicated and hardly to be understood due to the fact that those problematic issues are related to historical-structural based of the society. This paper, therefore, contributes to the accurate solutions to solve problems that have been observed in Thai Buddhism

Keywords : The Problem of Buddhism in Thailand ; Somdet Phra Buddhaghosacharya (P.A. Payutto) ; Discourse Theory

บทนำ

จากการศึกษาปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบันพบว่ามีความหลากหลายด้าน แต่ละปัญหามีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงถึงกันอย่างซับซ้อนและแก้ไขได้ยาก เนื่องจากเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่สั่งสมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานจนกลายเป็นปัญหาสังคมที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้นับในวงกว้าง แม้แต่สถาบันสงฆ์เองที่ควรเป็นที่พึ่งหรือแบบอย่างที่ดีกลับต้องเผชิญกับปัญหาเสียเอง การศึกษาปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยที่ผ่านมา มีค่อนข้างมากหลากหลายประเด็น และแม้ว่าข้อเสนอต่างๆ จากนักคิด นักวิชาการที่ผ่านมาจะมีความน่าสนใจ แต่ในความเป็นจริงกลับพบว่าไม่อาจแก้ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยทั้งหมด เนื่องจากแนวทางแก้ปัญหาดังกล่าวไม่ได้ถูกนำมาใช้อย่างจริงจัง จนเกิดผลเป็นรูปธรรมเพียงพอ และแม้ว่าจะเป็นแนวคิดที่ดีแต่เกิดขึ้นจริงได้ยากในบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน

บทความนี้ศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยผ่านทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เนื่องจากท่านเป็นพระสงฆ์ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ทางพุทธศาสนาที่สำคัญของสังคมไทย จากการศึกษาพบว่าท่านมีผลงานทางด้านพุทธศาสนาจำนวนมาก จุดเด่นของท่านคือการประยุกต์หลักธรรมทางพุทธศาสนาเพื่อใช้แก้ปัญหาสังคมไทย รวมถึงบทบาทการตีความ วินิจฉัยพระธรรมวินัยตามคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาทอย่างเคร่งครัด ดังนั้นท่านจึงเป็นพระสงฆ์ที่มี

บทบาทอย่างมากท่านหนึ่งที่สังคมไทยให้การยอมรับ ดังที่ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี กล่าวว่า “ท่านอยู่ในสถานะพิเศษที่จะช่วยการพระศาสนาทั้งในแง่เมื่อมีปัญหาในการตีความหรือแม้มีผู้คิดจะพัฒนาหรือสังคายนาการพระศาสนาให้ถูกต้องตรงยิ่งขึ้นซึ่งเป็นเรื่องทำได้ยาก หากคนที่อยู่ในฐานะที่จะมาช่วยทำตรงนี้เกือบไม่ได้เลยผมมองเห็นว่าท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกเป็นรูปเดียว หรือเป็นคนเดียวในขณะนี้ที่อยู่ในสถานะที่จะช่วยฟื้นฟูบูรณะการพระศาสนาขึ้นได้” (Wasee, 1999)

บทความนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปรัชญาในการวิเคราะห์ทฤษฎีวาทกรรม (Discourse Theory) ของมิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) จากการศึกษาพบว่า ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยเป็นปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างและรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ เนื่องจากรัฐกับพุทธศาสนาไม่อาจแยกออกจากกันหรือเป็นอิสระต่อกันได้ ส่งผลให้รัฐใช้อำนาจเข้าไปแทรกแซงกิจการภายในองค์กรพุทธศาสนาผ่านกลไกการปกครองได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อแสวงหาผลประโยชน์และเพื่อความมั่นคงแห่งรัฐ เมื่อปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยเกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐอย่างแยกไม่ออก ดังนั้น ทฤษฎีวาทกรรมของฟูกูต์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของอำนาจ (Power) จึงเหมาะสมในการนำมาใช้วิเคราะห์ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี เนื่องจากสามารถวิเคราะห์ให้เห็นสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยได้อย่างตรงประเด็น

วาทกรรมในทัศนะของฟูโกต์ หมายถึง ระบบหรือกระบวนการในการผลิตสร้างเอกลักษณ์ นิยาม และความหมายให้แก่สรรพสิ่งในสังคมไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเราเอง โดยทำหน้าที่ตรึงความหมายของสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของแต่ละสังคม ฟูโกต์กล่าวว่า “วาทกรรม คือ ระบบหรือเงื่อนไขหรือกลไกต่างๆ ที่ทำให้การพูดหรือการเขียนเป็นไปได้ในสังคมนั้นๆ” (Foucault, 1970) กล่าวอีกนัยหนึ่ง วาทกรรมจึงเสมือนเป็นเครือข่ายของกฎเกณฑ์ เงื่อนไขต่างๆ ในรูปของค่านิยม ความเชื่อ มาตรฐานความเข้าใจที่มีร่วมกันในสังคมที่ทำให้การสื่อสารเป็นไปได้ พูดกันรู้เรื่องฟังแล้วเข้าใจ เขากล่าวว่า “วาทกรรมได้สร้างสิ่งต่างๆ ขึ้นมาภายใต้กฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขที่ดำรงอยู่ชุดหนึ่งซึ่งกฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขดังกล่าวจะเป็นตัวควบคุม กำหนดการมีอยู่ ไม่มีอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งที่สังคมได้สร้างขึ้น” (Foucault, 1972)

ผู้เขียนเห็นว่า ทฤษฎีวาทกรรมของฟูโกต์สามารถอธิบายปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยผ่านความสัมพันธ์ระหว่าง อำนาจ ความรู้ และความจริงของวาทกรรมพุทธศาสนากระแสหลักในสังคมไทยในฐานะสาเหตุของปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันดังนี้

ในแง่ของอำนาจ (Power) วาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐหมายถึง ระบบหรือกระบวนการที่ใช้อำนาจรัฐปกครองคณะสงฆ์ผ่านพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกลไกของมหาเถรสมาคม (มส.) ที่มีสมเด็จพระสังฆราชในฐานะประมุขฝ่ายสงฆ์ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พศ.) ที่ขึ้นตรงต่ออำนาจนายกรัฐมนตรี ในฐานะประมุขฝ่ายรัฐ วาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐมีโครงสร้างอำนาจแบบรวมศูนย์กลางจากบนลงล่างตามระบบสมณศักดิ์และระบบราชการ นอกจากจะขาดประสิทธิภาพในการทำงานแล้วยังก่อให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชันได้ง่าย จนเกิดปัญหาาระบบอุปถัมภ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนาในสังคมไทย

ในแง่ของความรู้ (Knowledge) วาทกรรมพุทธศาสนาแบบคัมภีร์ หมายถึง ระบบหรือกระบวนการที่ยึดการตีความโดยใช้พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีเพื่อชี้ขาดความถูกต้อง แต่ในอีกมุมหนึ่งเป็นการผูกขาดการตีความตามตัวอักษรหรือจารีตแบบดั้งเดิมที่อ้างว่าสืบทอดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลเป็นวาทกรรมที่ยึดติดคัมภีร์ ส่งผลให้การเข้าใจหลักธรรมที่แตกต่างจากการตีความดังกล่าวเป็นสิ่งที่บิดเบือนและไม่น่าเชื่อถือ จนเกิดปัญหาความขัดแย้งของพุทธศาสนาในสังคมไทยตามมา

ในแง่ของความจริง (Truth) วาทกรรมพุทธศาสนาแบบไสยศาสตร์ หมายถึง ระบบหรือกระบวนการที่ทำให้ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์มีอิทธิพลครอบงำสังคมไทย แม้ว่าวาทกรรมพุทธศาสนา

แบบคัมภีร์จะแยกพุทธศาสนาออกจากไสยศาสตร์โดยเปรียบเทียบว่าเป็นความรู้ที่มีสถานะเท่าเทียมและเหนือกว่าความรู้แบบวิทยาศาสตร์ เพื่อสร้างความเข้าใจพุทธศาสนาที่ถูกต้องและช่วยแก้ปัญหาความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในสังคมไทยให้ลดน้อยลง

ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่า วาทกรรมดังกล่าวคือสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาที่ได้จากการศึกษาทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) โดยใช้ทฤษฎีวาทกรรมของฟูโกต์เป็นกรอบในการวิเคราะห์ให้เห็นมุมมองของอำนาจ ความรู้ และความจริงที่เปรียบเสมือนเหรียญเดียวกันที่มีสามด้านที่ช่วยให้เข้าใจปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยได้อย่างน่าสนใจดังต่อไปนี้

ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทย

จากการศึกษาทัศนะและผลงานของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) โดยใช้ทฤษฎีวาทกรรมของฟูโกต์เป็นกรอบในการวิเคราะห์พบว่า ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยอาจแบ่งได้เป็น 3 ปัญหาหลัก ดังนี้

1. ปัญหาาระบบอุปถัมภ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนาในสังคมไทย

เนื่องจากพุทธศาสนาในสังคมไทยมีลักษณะเป็นพุทธศาสนาแบบรัฐภายใต้การควบคุม กำกับ ดูแล และบริหารงานให้เป็นไปตามนโยบายรัฐ มีโครงสร้างและกลไกอำนาจรัฐที่ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์อย่างชัดเจนคือ มหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติใช้อำนาจตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ นอกเหนือจากพระธรรมวินัย สะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนาในสังคมไทยไม่อาจเป็นอิสระจากอำนาจรัฐได้

ตรงกันข้ามกลับมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับอำนาจรัฐผ่านโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ดังกล่าว ส่งผลให้พุทธศาสนาแบบรัฐในสังคมไทยจึงมีสถานะเป็นพุทธศาสนากระแสหลักเนื่องจากการได้รับการอุปถัมภ์จากภาครัฐทั้งทางตรงและทางอ้อม “พุทธศาสนาไทยที่เรารับรู้ในปัจจุบันจัดเป็นพุทธศาสนาของรัฐทั้งในแง่โครงสร้างและอุดมการณ์ โดยพุทธศาสนาหน้าตาแบบนี้ได้ถูกสถาปนาขึ้น ตั้งแต่การแยกนิกายเป็นธรรมยุติกนิกายและมหานิกายในสมัยร.4 ผ่านการสถาปนาองค์กรสงฆ์แบบระบบราชการในสมัยร.5 และการผนึกรวมพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ราชาชาตินิยมชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ในสมัย ร.6” (Taweesak, 2018)

ปัญหาาระบบอุปถัมภ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนาในสังคมไทยเกิดขึ้นในสังคมไทยมานาน เนื่องจากรัฐใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการปกครองพุทธศาสนิกชนที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ อีกทั้งหลักธรรมของพุทธศาสนาเอื้อให้เกิดสันติสุขและ

ความเจริญรุ่งเรืองให้กับสังคม ยกตัวอย่างเช่น ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร 12 พรหมวิหาร 4 และทศ 6 เป็นต้น ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนาจึงแยกจากกันไม่ออกทั้งในแง่วิธีการและอุดมการณ์ในการปกครองประเทศ

จากการศึกษาประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา จนถึงรัตนโกสินทร์พบว่า โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์สอดคล้องกับโครงสร้างการปกครองของรัฐแทบทั้งสิ้น กล่าวคือ เมื่ออำนาจรัฐอยู่ภายใต้การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การปกครองคณะสงฆ์ขึ้นอยู่กับกษัตริย์ เมื่ออำนาจรัฐอยู่ภายใต้การปกครองแบบประชาธิปไตยหรือเผด็จการ การปกครองคณะสงฆ์ขึ้นอยู่กับรัฐบาลที่เป็นฝ่ายอำนาจรัฐตลอดมา แม้ว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครองมากมายเพียงใด แต่สิ่งที่ไม่เคยเปลี่ยนไป คือ ระบบอุปถัมภ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนา “พุทธศาสนาไม่ได้เป็นอิสระจากอำนาจรัฐซึ่งต่างจากครั้งพุทธกาล ครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้ากับพระสงฆ์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับรัฐ เป็นอิสระ แต่พุทธศาสนาในประเทศไทยไม่ได้เป็นอย่างนั้น เพราะขึ้นกับรัฐ แล้วก็ถูกรัฐครอบ ระบบการปกครองสงฆ์ซึ่งใช้ระบบราชการก็มีปัญหาอยู่แล้ว เพราะเป็นระบบรวมศูนย์ก็คือ ระบบอำนาจนั่นเอง นี่ไม่ใช่คติพุทธ คติพุทธเน้นความเป็นมิตรกัน แล้วเน้นความเป็นชุมชน คือ ความสัมพันธ์ทางราบ แต่ระบบอำนาจเป็นความสัมพันธ์ทางตั้ง พุทธศาสนาเป็นทางราบ พอเข้ามาสู่สังคมไทยถูกความเป็นตั้งครอบงำ” (Wasee, 1999)

ทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เห็นว่า ปัญหาระบบอุปถัมภ์ของพุทธศาสนาในสังคมไทยเกิดมาจากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนาที่ไม่ถูกต้อง กล่าวคือ ท่านเห็นว่าบทบาทที่ถูกต้องของรัฐที่มีต่อพุทธศาสนา ได้แก่ การอุปถัมภ์บำรุงคุ้มครองพุทธศาสนา การรักษาสถาบันพุทธธรรม และนำมาปฏิบัติ เนื่องจากผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมด้วยตนเอง เป็นผู้มีธรรมและปกครองแผ่นดินโดยธรรม ในขณะที่บทบาทที่ถูกต้องของพุทธศาสนาที่มีต่อรัฐ ได้แก่ การแนะนำสั่งสอนเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชนให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ท่านกล่าวว่า “อย่างที 1 คือ การอุปถัมภ์บำรุงคุ้มครอง อย่างที 2 คือ การรักษาสถาบันพุทธธรรมนำเอาธรรมมาใช้ปฏิบัติ เพราะว่าผู้ปกครองจะต้องเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมด้วยตนเอง เป็นผู้มีธรรมประพฤติชอบธรรมและปกครองแผ่นดินโดยธรรม ให้ความเป็นธรรมแก่ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองทั้งหมด ส่วนทางฝ่ายพุทธจักร หน้าที่ก็คือ การแนะนำสั่งสอน เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจถูกต้องให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรม และรู้จักฝึกอบรมจิตฝึกอบรมปัญญาประชาชนอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขประพฤติปฏิบัติชอบ แล้วก็ผลประโยชน์แก่แผ่นดินไปเอง” (Phra Brahmamagunabhorn, 2007)

ยิ่งไปกว่านั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ชี้ให้เห็นว่าภายใต้ความสัมพันธ์ที่ต่างฝ่ายต่างอุปถัมภ์ซึ่งกันและกันนี้มีจุดหมายเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง ท่านกล่าวว่า “การที่รัฐสัมพันธ์กับพุทธศาสนานั้นสรุปได้ข้อเดียว คือ การสัมพันธ์กันหรือช่วยกันปฏิบัติกิจเพื่อประโยชน์สุขของพหุชนตามหน้าที่ฐานะของตน การที่พระพุทธเจ้าและจักกวัตติราชาปฏิบัติขึ้นก็ตาม การประกาศสั่งสอนธรรมก็ตาม การที่สงฆ์สามัคคีกันก็ตาม การทำสังคายนาที่ตามก็ล้วนแต่เพื่อประโยชน์สุขของพหุชนทั้งสิ้น” (Phra Brahmamagunabhorn, 2007)

จะเห็นได้ว่า ทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและพุทธศาสนาที่ถูกต้องเหมาะสม คือ ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ โดยคำนึงถึงประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว ดังนั้นการที่ทั้งอาณาจักรและศาสนาจักรมาอยู่ร่วมกันนั้นเพื่อเป็นการประสานประโยชน์ร่วมกัน ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ทั้งนี้จะเกิดประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวมได้ทุกฝ่ายจะต้องปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของตนไม่ว่าจะเป็นฝ่ายรัฐได้แก่ ผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง ฝ่ายศาสนา ได้แก่ พระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาที่ต่างต้องมีหลักธรรมเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข

อย่างไรก็ตามแม้ว่าสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) จะอธิบายว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาที่เป็นอิสระต่อกันตามจารีตธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาของสังคมไทยในอดีต แต่ในขณะเดียวกันท่านกลับยอมรับว่าอาจมีข้อบกพร่องได้ในบางกรณี หากการก้าวล่วงหรือละเมิดอำนาจอีกนั้นนำไปสู่การแก้ปัญหาสังคมและพัฒนาประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองได้ ท่านกล่าวว่า “เมื่อมีเหตุการณ์ไม่เรียบร้อยขึ้นในวงการพระศาสนา รัฐก็เข้ามาอุปถัมภ์คณะสงฆ์ในการทำสังคายนา ร้อยกรองพระธรรมวินัยเพื่อรักษารธรรมที่บริสุทธิ์ไว้ เมื่อปรากฏว่ามีคนของรัฐหรือพลเมืองคือคนของบ้านเมืองที่เป็นคนร้าย คนไม่ดีเข้าไปชุกซ่อนตัวแอบแฝงอยู่เข้าไปบวช เข้าไปเบียดเบียนทำลายศาสนาช่วยรักษาความบริสุทธิ์ของพระศาสนาด้วยการไปเอาคนที่ไม่ดีที่ทำลายศาสนานั้นออกมา” (Phra Brahmamagunabhorn, 2007)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เห็นว่า รัฐกับพุทธศาสนาในสังคมไทยอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์กันอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ โดยรัฐมีหน้าที่อุปถัมภ์พุทธศาสนาเมื่อพุทธศาสนามีภัยที่เกิดจากผู้ที่ไม่หวังดีและต้องการทำลายพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามท่านกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนาที่ควรจะเป็นไว้ว่า “ขอให้คำนึงถึงหลักการที่ว่ามาข้างต้น คำนึงความสัมพันธ์ที่ถูกต้องระหว่างรัฐกับสถาบันพุทธศาสนา ตราบใดที่ขอบเขตความสัมพันธ์ยังเป็นไปโดยชอบ คือ

ทางรัฐอุปถัมภ์คำจุนให้พระสงฆ์มีกำลังในการทำหน้าที่ของท่านในการเผยแพร่ธรรมะ สักสอนประชาชนในสิ่งที่ถูกต้อง ตลอดจนสั่งสอนแนะนำธรรมะแก่ผู้ปกครองเองด้วย” (Phra Brahmagunabhorn, 2007)

ในขณะเดียวกันท่านปฏิสัทธิระบบอุปถัมภ์ที่ใช้พุทธศาสนาในทางที่ผิดหมายถึง การใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ให้กับตนเอง ท่านกล่าวว่า “แต่ถ้าผู้ปกครองใช้ศาสนาหรือองค์ประกอบของศาสนาเป็นเครื่องมือเสริมอำนาจ หรือความมั่นคงแห่งสถานะของตน หรือแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างหนึ่งอย่างใดก็เรียกว่าเป็นการถือเอาประโยชน์จากศาสนาโดยไม่ชอบธรรม” (Phra Brahmagunabhorn, 2013)

จากการศึกษาทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) พบว่า ระบบอุปถัมภ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนาในสังคมไทยถูกผลิตซ้ำจากแนวคิดอนุรักษนิยมของรัฐไทยในอดีตที่มีความสัมพันธ์แบบรัฐกึ่งศาสนา (Semi-religious State) หมายถึง พุทธศาสนาที่อยู่ภายใต้การควบคุม กำกับ ดูแลโดยอำนาจรัฐ กล่าวอีกนัยหนึ่งพุทธศาสนาในสังคมไทยมีลักษณะที่เรียกว่าได้ว่าเป็น “พุทธศาสนาแห่งรัฐ” ที่หมายถึง พุทธศาสนาที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลและการบริหารงานให้เป็นไปตามนโยบายและอำนาจรัฐ

ในแง่ที่ผู้เขียนเห็นว่า ระบบอุปถัมภ์ตามแนวคิดอนุรักษนิยมดังกล่าวมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดี คือการที่รัฐอุปถัมภ์ส่งผลให้พุทธศาสนาเกิดความมั่นคงเจริญก้าวหน้า และการที่พุทธศาสนาอุปถัมภ์รัฐ ส่งผลให้รัฐปกครองโดยธรรม สังคมเกิดความสงบสุขสอดคล้องกับทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ที่เห็นด้วยกับระบบอุปถัมภ์เมื่อใช้ในทางที่ถูกต้องข้างต้น ในขณะที่ข้อเสีย คือ ระบบอุปถัมภ์ทำให้รัฐครอบงำและแทรกแซงพุทธศาสนาได้ง่าย ส่งผลให้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือของรัฐในการแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ในทางที่ไม่ถูกต้อง

หากอธิบายด้วยทฤษฎีวาทกรรมของฟูโกต์ เขาเห็นว่าอำนาจไม่ได้มีแต่ด้านลบที่เป็นการกดขี่ ควบคุม หรือบังคับใช้เหนือผู้อื่นเท่านั้น แต่หมายถึงอำนาจเชิงบวกที่ผลิตสร้างความรู้และความจริงผ่านวาทกรรมต่างๆ ในสังคม ในที่นี้ ได้แก่ วาทกรรมพุทธศาสนาแบบรัฐ เขากล่าวว่า “เราต้องเลิกเข้าใจอำนาจในแง่ลบที่เป็นการกีดกัน กดขี่ บิดเบือน บิดบัง ซ่อนเร้น เนื่องจากอำนาจได้สร้างความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ ขึ้นมา” (Foucault, 1977)

หากมองในแง่ของอำนาจตามทัศนะของฟูโกต์จะเห็นได้ว่า ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยเกิดมาจากระบบอุปถัมภ์ที่รัฐใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือหรือกลไกในการปกครองสังคมไทย

เนื่องจากพลเมืองส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา ดังนั้น หากรัฐใช้อำนาจดังกล่าวอย่างชอบธรรมย่อมเกิดผลดีต่อสังคม แต่หากใช้อำนาจในทางที่ผิดย่อมนำมาซึ่งผลเสียหรือปัญหาตามมา ผู้เขียนเห็นว่า หนึ่งในปัญหาสำคัญที่เป็นผลพวงมาจากปัญหาดังกล่าวได้แก่ ปัญหาความขัดแย้งของพุทธศาสนาในสังคมไทย ดังนี้

2. ปัญหาความขัดแย้งของพุทธศาสนาในสังคมไทย

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาความขัดแย้งของพุทธศาสนาในสังคมไทยนั้นไม่มาก แต่ส่วนมากเป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการตีความหรือความเข้าใจหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่แตกต่างกัน จนนำไปสู่การโต้แย้งกันทางความคิด ข้อเท็จจริงพบว่ากรณีพิพาทในสังคมไทยเกิดจากการตีความหลักธรรมที่ขึ้นอยู่กับมุมมองที่แตกต่างกัน แม้จะยึดความถูกต้องของถ้อยคำสำนวนในคัมภีร์มากเพียงใด หรือต่อให้เป็นคัมภีร์ฉบับเดียวกัน แต่กลับมีความเห็นความเข้าใจที่แตกต่างกันได้ตามมุมมองหรือประสบการณ์ของผู้ตีความแต่ละคน

พุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบันมีความเห็นหรือความเข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แตกต่างกันหลากหลายกันตามแต่ละสำนัก อาจารย์ แม้ว่าพุทธศาสนาแบบคัมภีร์ในสังคมไทยจะยึดพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีเป็นหลัก ประเด็นอยู่ที่การมีความเห็นหรือความเข้าใจหลักธรรมที่แตกต่างกันแล้วนำไปสู่ความขัดแย้งในสังคม “การตีความหลักธรรมนั้นเป็นเหตุให้พุทธศาสนาแตกแยกเป็นไม่รู้กี่นิกายต่อกันจนทุกวันนี้ เพราะตีความต่างกัน ทางฝ่ายเราเองฝ่ายเถรวาทเชื่อตามบาลีก็มีหลักทางบาลีให้ตีความ ทางฝ่ายเหนือเขาใช้หลักสันสกฤตภายหลังคัมภีร์สันสกฤตเองก็ถูกเผาหายไปมากมายในสิบเขต เขาใช้ภาษาธิเบต คนจีนใช้ภาษาจีน นี่พูดเพียงสามภาษาหลักที่ใช้อยู่ทุกวันนี้” (Sivaraksa, 1999)

ผู้เขียนได้ศึกษาประวัติศาสตร์ความขัดแย้งทางศาสนาในสังคมไทยในอดีตพบว่า แม้จะมีจำนวนข้อพิพาทไม่มากนัก แต่กลับส่งผลกระทบต่อสันติภาพของพุทธศาสนาในสังคมไทยอยู่พอสมควร เนื่องจาก พุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทยยึดการตีความตามคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีเป็นหลัก เราอาจเรียกว่าเป็นพุทธศาสนาแบบคัมภีร์ซึ่งถือว่าเป็นพุทธศาสนากระแสหลักในสังคมไทย เนื่องจากพุทธศาสนาแบบนี้ได้รับการอุปถัมภ์สนับสนุนด้านต่างๆ จากภาครัฐทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่งผลให้การตีความหลักธรรมแบบอื่นที่แตกต่างหรือไม่ได้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับบาลีกลายเป็นสิ่งที่ถูกบิดเบือนและไม่น่าเชื่อถือ

เมื่อพุทธศาสนากระแสหลักในสังคมไทยยึดการตีความตามคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีว่าถูกต้องและน่าเชื่อถือที่สุด

ในขณะที่การตีความในแบบอื่นถือว่าผิดเพี้ยนไปจากคำสอนของพระพุทธเจ้า สอดคล้องกับบทบาทของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ที่สังคมไทยให้การยอมรับในฐานะเป็นตัวแทนพุทธศาสนากระแสหลักหรือพุทธศาสนาแบบคัมภีร์ในการออกมาปกป้องพุทธศาสนาและการชำระพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ถูกต้อง ในขณะที่เดียวกันมีนักวิชาการที่วิจารณ์สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ว่าการตีความโดยยึดพระไตรปิฎกตามตัวอักษรหรือเป็นการตีความที่ยึดติดตำรามากเกินไป (Dogma) ไม่ยืดหยุ่นและไม่อาจปรับใช้ให้สอดคล้องกับสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันได้ อีกทั้งมีท่าทีที่ไม่ยอมรับการตีความจากมุมมองอื่นที่แตกต่าง จะเห็นได้ว่า ความเห็นของท่านมักถูกใช้เป็นข้ออ้างหรือเหตุผลสนับสนุนในการสร้างความชอบธรรมให้กับการปกครองคณะสงฆ์ของมหาเถรสมาคมซึ่งเป็นองค์กรฝ่ายอำนาจรัฐเพื่อแก้ไขปัญหากรณีพิพาทต่างๆ ได้แก่ การบวชภิกษุณี กรณีสันติอโศก กรณีธรรมกาย ดังนี้

2.1 การบวชภิกษุณี

กระแสเรียกร้องให้กรรมการมหาเถรสมาคมยอมรับการบวชภิกษุณีในพุทธศาสนาแบบเถรวาทของกลุ่มสิทธิมนุษยชนและสิทธิสตรีมีมานานแล้วในสังคมไทย ทศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เห็นว่าการบวชภิกษุณีเถรวาทในสังคมไทยไม่อาจเกิดขึ้นได้ เนื่องจากไม่ครบองค์ประกอบแห่งการบวชภิกษุณีตามพระธรรมวินัย ท่านกล่าวว่า “การบวชภิกษุณีต้องอาศัยสงฆ์สองฝ่าย เมื่อจะมีภิกษุณีบวชรูปหนึ่งก็จะต้องมีภิกษุณีสงฆ์เป็นผู้รับเข้า ในเมื่อปัจจุบันภิกษุณีสายเถรวาททั้งหมดสูญไปเสียแล้วจึงไม่มีผู้บวชให้ ดังนั้น โดยหลักการจึงเป็นไปไม่ได้” (Phra Rajavaramuni, 1984) ประเด็นคือ ทศนะของดังกล่าวของท่านสอดคล้องกับมติมหาเถรสมาคมที่ไม่ยอมรับการบวชภิกษุณีในสังคมไทย เนื่องจากเป็นไปตามเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น

อย่างไรก็ตาม มติดังกล่าวถูกโจมตีจากฝ่ายที่สนับสนุนให้มีการบวชภิกษุณีว่ายึดหลักพระธรรมวินัยแบบสุดโต่งมากเกินไป จนนำไปสู่การเรียกร้องให้กรรมการมหาเถรสมาคมยอมรับการบวชภิกษุณี โดยมีข้อโต้แย้งที่ตามมาดังนี้

ประการแรก การไม่ยอมรับการบวชภิกษุณีโดยอ้างว่าไม่ครบองค์ประกอบในการบวชตามพระธรรมวินัยโดยไม่ได้คำนึงถึงพุทธประสงค์ที่เคยทรงอนุญาตให้มีการบวชภิกษุณีได้ในสมัยพุทธกาล เนื่องจากเหตุผลที่ว่าสตรีมีศักยภาพบรรลุธรรมได้เช่นเดียวกับบุรุษถือเป็นการตัดสินที่ไม่เป็นธรรมและเลือกข้างมากเกินไป

ประการที่สอง หากการยอมรับให้มีการบวชภิกษุณีเป็นการขัดแย้งกับพระธรรมวินัยตามที่กล่าวอ้างข้างต้นแล้ว

ในทำนองเดียวกัน การปฏิเสธให้มีการบวชภิกษุณีจึงเท่ากับเป็นการไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยด้วยเช่นกัน เนื่องจากพระธรรมวินัยได้กำหนดชัดว่าพุทธศาสนาประกอบไปด้วยพุทธบริษัท 4 ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

ประการที่สาม แม้บริบททางสังคมในสมัยพุทธกาลจะมีความสัมพันธ์ต่อความมั่นคงของพุทธศาสนา พระพุทธเจ้ายังทรงอนุญาตให้มีการบวชภิกษุณี แต่บริบทของสังคมไทยปัจจุบันที่ไม่มีประเด็นดังกล่าวเหมือนในสมัยพุทธกาล ดังนั้น จึงควรให้มีการบวชภิกษุณี

ประเด็นก็คือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เห็นว่ามติของมหาเถรสมาคมถูกต้องและเหมาะสมแล้ว เนื่องจากเป็นไปตามพระธรรมวินัย หากตีความอนุญาตให้มีการบวชภิกษุณีได้จึงเท่ากับเป็นการขัดแย้งพระธรรมวินัยเสียเอง ท่านกล่าวว่า “การอนุญาตให้บวชภิกษุณีเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าคือต้องเป็นไปตามพุทธบัญญัติ มหาเถรสมาคมไม่มีอำนาจอะไรเลย มหาเถรสมาคมเป็นเรื่องบัญญัติใหม่ตามกฎหมายของบ้านเมืองเมื่อไม่มีภิกษุณีสงฆ์แล้ว จะบวชภิกษุณีได้อย่างไร ไม่ใช่อยู่ที่ตัวอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์บวชไม่ได้หรอก ถ้าไม่มีภิกษุณีสงฆ์ ถึงมีอุปัชฌาย์มีภิกษุณีรูปเดียวเป็นอุปัชฌาย์ก็บวชใครให้เป็นภิกษุณีไม่ได้” (Phra Dhammapitaka, 2001)

หากวิเคราะห์ตามทฤษฎีวาทกรรมของฟูโกต์ จะเห็นได้ว่า การตีความ วินิจฉัยของท่านเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมที่กระทำต่อข้อโต้แย้งของฝ่ายสนับสนุนการบวชภิกษุณีใน 2 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่ ประการแรก เป็นการกีดกันวาทกรรมอื่นโดยการแบ่งแยกและการปฏิเสธข้อโต้แย้งของฝ่ายสนับสนุนการบวชภิกษุณีว่าไม่เป็นไปตามพระธรรมวินัย ประการที่สอง เป็นการสร้างความชอบธรรมโดยผ่านกระบวนการบางอย่างเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับของสังคมในที่นี้คือ มติของมหาเถรสมาคมที่มีหน้าที่ตามกฎหมายตัดสินตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด

2.2 กรณีสันติอโศก

การตีความคำสอนและวัตรปฏิบัติของสำนักสงฆ์สันติอโศกส่งผลเสียต่อพุทธศาสนาในสังคมไทยโดยรวม สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) จึงได้ออกมาปกป้องพระศาสนา ท่านเห็นว่าพระโพธิรักษ์ได้ประพฤติผิดพระธรรมวินัยจนเป็นอาชญา โดยจงใจตีความพระธรรมวินัยให้วิปริตคลาดเคลื่อนจากคำสอนของพุทธศาสนาใน 3 ประการ ได้แก่ 1. การอวดอุตริมนุสธรรม 2.การอ้างว่าตนรู้ความหมายธรรมะด้วยญาณ 3.การกินอาหารมังสวิรัต ท่านกล่าวว่า “ปัญหาด้านธรรมวินัยเกี่ยวกับสันติอโศก ถ้าพูดให้เห็นง่ายๆ ก็เป็นการพิจารณาเกี่ยวกับปัญหาการยึดถือผิด

ในข้อปฏิบัติที่ถูก หรือการนำเอาสิ่งที่ถูกต้องดีงามมาถือปฏิบัติอย่างผิดๆ ตลอดจนการถือปฏิบัติเอาจริงเอาจังโดยมีความคิดความเข้าใจสับสนไม่เป็นระบบไม่มีระเบียบ ตัวอย่างในคัมภีร์คือการถือศีลและวัตรเคร่งครัด แต่ถือด้วยทวิภูมิต่อความเห็นความเข้าใจ ปักลงไปว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตรดังนี้ เป็นต้น” (Phra Debvedi, 1988)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เห็นว่าคำสอนและวัตรปฏิบัติของสำนักสงฆ์สันติโศกมาจากการตีความที่ยึดมั่นวัตรปฏิบัติแบบผิดๆ โดยใช้เป็นเครื่องวัดการบรรลุธรรม หรือนิพพานของพระสงฆ์ ท่านกล่าวว่า “ปัญหาไม่ได้อยู่ที่ตัวมั่งสวิริตเอง แต่อยู่ที่การถือผิดต่อมั่งสวิริต ตามหลักที่ว่านำสิ่งที่ดีงามมายึดถือปฏิบัติอย่างผิดๆ เช่นถือว่าถ้าไม่ถือมั่งสวิริต จะเป็นผู้ไม่มีศีล ถ้าไม่ถือมั่งสวิริตจะบรรลุมรรคผลนิพพานไม่ได้ ฯลฯ” (Phra Debvedi, 1988)

อย่างไรก็ตาม ในประเด็นเรื่องการเลือกฉันอาหารเฉพาะที่เป็นมั่งสวิริตของพระโพธิ์รักษ์นั้น ตามหลักพระธรรมวินัย ภิกษุจะต้องฉันอาหารตามที่มีผู้มาถวายเท่านั้น ไม่อาจเรียกร้องหรือปฏิเสธเป็นการเฉพาะเจาะจงตามความต้องการส่วนตัวได้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า “สำหรับพระภิกษุถือไม่ได้ทั้งนั้น ไม่ว่าจะฉันเนื้อ หรือถือมั่งสวิริต (ถือไม่ฉันเนื้อ) ข้อปฏิบัติที่ถูกต้องสำหรับพระภิกษุคือฉันอาหาร...หมายความว่า พระสงฆ์ฉันอาหารตามที่ใดสุดแต่ชาวบ้านถวาย เขากินอะไรก็ได้ฉันตามนั้น” (Phra Debvedi, 1988)

ผู้เขียนเห็นว่า การตีความ วินิจฉัยดังกล่าวเป็นการชำระหลักธรรมให้บริสุทธิ์ถูกต้องตามพระไตรปิฎกจากการถูกบิดเบือนที่สร้างความเสียหายให้แก่พุทธศาสนาตามมา ข้อสังเกตพบว่าหลังจากที่ท่านเขียนหนังสือเรื่อง กรณีสันติโศกที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2531 ต่อมาในวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2532 กรมการมหาเถรสมาคมมีมติลงโทษพระโพธิ์รักษ์ให้สละสมณเพศ

2.3 กรณีธรรมกาย

ในปีพ.ศ. 2541 เกิดความขัดแย้งพุทธศาสนาในสังคมไทยครั้งสำคัญ สืบเนื่องมาจากวัดพระธรรมกายได้เผยแพร่ข้อเขียนเรื่อง “นิพพานเป็นอัตตาหรืออนัตตา” ในปีดังกล่าว จึงเป็นเหตุให้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ขึ้นแจ้งโดยอ้างอิงกับพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีว่า นิพพานเป็นอนัตตาไม่ได้เป็นอัตตาตามความเข้าใจของวัดพระธรรมกายที่เป็นการบิดเบือนหลักคำสอนของพุทธศาสนาที่ไม่ถูกต้อง ส่งผลเสียต่อพุทธศาสนาอย่างร้ายแรง ท่านกล่าวว่า “เมื่อเกิดกรณีปัญหาวัดพระธรรมกายขึ้นไม่นานได้มีเอกสารของวัดพระธรรมกายที่พยายามสร้างความชอบธรรมแก่คำสอนและกิจกรรมของสำนักเผยแพร่ออกไปจำนวนมากมาย

อย่างกว้างขวาง เมื่อได้อ่านแม้เพียงบางส่วนก็เห็นเนื้อหาที่จะก่อความเข้าใจผิดพลาดสับสนแก่ประชาชนถึงขั้นทำให้พระศาสนาเสื่อมคลอนได้ จึงได้เร่งเขียนคำชี้แจงขึ้นมาจนเสร็จไปชิ้นหนึ่ง” (Phra Brahmagunabhorn, 1999)

การตีความ วินิจฉัยหลักธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นการชำระหลักธรรมที่ถูกบิดเบือนของวัดพระธรรมกายว่า นิพพานเป็นอัตตาที่อ้างอิงตามพระไตรปิฎกจีนที่เป็นพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ท่านชี้ให้เห็นว่า ในมุมมองของพุทธศาสนาเถรวาทที่อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีเห็นว่าการตีความดังกล่าวไม่ถูกต้อง ท่านกล่าวว่า “ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เริ่มแต่พระไตรปิฎก และอรรถกถาไม่มีหลักฐานในคัมภีร์ใดเลยที่กล่าวถ้อยคำระบุงลงไปว่านิพพานเป็นอัตตา แต่หลักฐานในคัมภีร์ที่ระบุงลงไปว่านิพพานเป็นอนัตตานั้นมีและมีหลายแห่ง”(Phra Brahmagunabhorn, 1999)

จะเห็นได้ว่า บทบาทของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการปกป้องพุทธศาสนาจากการบิดเบือนหลักธรรมคำสอนผ่านการตีความพระธรรมวินัยของฝ่ายพุทธศาสนาแบบคัมภีร์ในฐานะเป็นพุทธศาสนากระแสหลักในสังคมไทย ท่านกล่าวว่า “ปัญหาทั้งหมดนั้นล้วนมีความสำคัญและจะต้องแก้ไขด้วยวิธีที่เหมาะสมให้ถูกต้องแต่ละอย่างแต่เมื่อพิจารณาในแง่ของการดำรงรักษาพระศาสนา ปัญหาสำคัญที่สุดก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับพระธรรมวินัยซึ่งกระทบถึงหลักการของพระพุทธศาสนาพูดให้เข้าใจง่ายว่า การทำพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ซึ่งร้ายแรงยิ่งกว่าการประพฤติวิปริตจากพระธรรมวินัย” (Phra Brahmagunabhorn, 1999)

หากวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีทางทวาทกรรมของฟูโกต์ แล้วพบว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) มีปฏิบัติการทางทวาทกรรม 2 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่ ประการแรก เป็นการกีดกันทวาทกรรมโดยการแบ่งแยกและการปฏิเสธคำสอนของวัดพระธรรมกายว่า เป็นการทำให้พระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ ผิดเพี้ยนไปจากหลักธรรมตามพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีซึ่งเป็นแหล่งอ้างอิงที่ถูกต้องน่าเชื่อถือ ประการที่สอง เป็นการควบคุมทวาทกรรมอื่นโดยใช้ทวาทกรรมพุทธศาสนาแบบคัมภีร์ที่เป็นทวาทกรรมพุทธศาสนากระแสหลักที่มีอำนาจเหนือกว่า ใช้กลไกในการวิจารณ์ (Commentary) ทวาทกรรมของวัดพระธรรมกายดังกล่าวให้หมดความถูกต้องเชื่อถือ ทำให้เห็นว่า คำสอนของวัดพระธรรมกายเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของพุทธศาสนาในสังคมไทยอย่างร้ายแรง ส่งผลให้กรมการมหาเถรสมาคมมีมติลงโทษวัดพระธรรมกายในเวลาต่อมา

จะเห็นได้ว่า ปัญหาความขัดแย้งของพุทธศาสนาในสังคมไทยทั้ง 3 กรณีข้างต้นเป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจและความรู้ตามทัศนะของฟูโกต์ได้อย่างชัดเจน เนื่องจากฟูโกต์เห็นว่า อำนาจไม่ได้มีลักษณะที่เป็นการบังคับสั่งการเสมอไป แต่อาจอยู่ในรูปแบบของความรู้ เขากล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้ไว้อย่างน่าสนใจว่า “ความรู้กับอำนาจดำรงอยู่ร่วมกันเสมอ ไม่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจใดที่ปราศจากการผลิตสร้างความรู้แบบอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา และไม่มีความรู้ใดที่ดำรงอยู่โดยปราศจากอำนาจหรือไม่ผลิตสร้างอำนาจ” (Foucault, 1977)

ในแง่ที่ผู้เขียนเห็นว่า อำนาจของกรรมการมหาเถรสมาคมในที่นี้ ได้แก่ มติไม่ยอมรับการบวชภิกษุณี มติลงโทษพระโพธิรักษ์ และวัดพระธรรมกาย สอดคล้องกับความรู้ที่ได้จากการตีความวินิจฉัยตามพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ในฐานะปราชญ์ทางพุทธศาสนาที่เป็นตัวแทนของพุทธศาสนากระแสหลักอย่างมีนัยยะสำคัญ อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นการทำงานร่วมกันระหว่างอำนาจกับความรู้ได้อย่างชัดเจน

ดังนั้นหากมองในแง่ของความรู้ตามทัศนะของฟูโกต์ จะเห็นได้ว่า ปัญหาความขัดแย้งของพุทธศาสนาในสังคมไทยไม่ได้เกิดจากการเข้าใจพระธรรมวินัยที่แตกต่างกันเท่านั้น แต่ขึ้นกับการทำงานร่วมกันของอำนาจที่อยู่เบื้องหลังความรู้และความรู้ที่อยู่เบื้องหลังอำนาจนั้นอีกด้วย ผู้เขียนเห็นว่า หนึ่งในปัญหาความขัดแย้งของพุทธศาสนาที่สำคัญในสังคมไทยปัจจุบัน ได้แก่ ปัญหาความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในสังคมไทย ดังนี้

3. ปัญหาความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในสังคมไทย

ปัญหาความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในสังคมไทยในที่นี้หมายถึง ปัญหาที่เกิดขึ้นจากความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ที่ปะปนมากับพุทธศาสนาจนเกิดเป็นความเชื่อในทางที่ผิด เนื่องจากสภาพสังคมไทยในปัจจุบันตกอยู่ภายใต้กระแสทุนนิยมและบริโภคนิยมเพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่เพิ่มมากขึ้น อีกทั้งสังคมปัจจุบันขาดที่พึ่งพาอาศัยเหนียวจิตใจ ไสยศาสตร์จะเป็นทางลัดที่ช่วยคลี่คลายความทุกข์ใจบรรเทา “ไสยศาสตร์ในปัจจุบันเป็นการสนองความต้องการโชคลาภและความสำเร็จล้วนๆ พระเครื่องและวัตถุมงคลทั้งหลายได้มาด้วยการซื้อขายล้วนๆ โดยไม่จำเป็นต้องทำความดีประกอบ หรือมีศีลกำกับความประพฤติแต่อย่างใด หลักการทางพุทธศาสนาที่เน้นให้พึ่งตนและทำความดีถูกกลบทับไป เครื่องรางของขลังกลายเป็นที่พึ่งพิงอย่างใหม่ไปแทน” (Phra Paisal Visalo, 2003) ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ไสยศาสตร์จึงเป็นความเชื่อที่ตอบสนองความต้องการทางวัตถุและเป็นที่พึ่ง

ของผู้คนในสังคมไทยปัจจุบันแทนที่พุทธศาสนาแบบคัมภีร์ที่เป็นพุทธศาสนากระแสหลัก

ตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นปัญหาความเชื่อพุทธศาสนาแบบไสยศาสตร์ในสังคมไทยปัจจุบันได้แก่ 1. ปัญหาพุทธพาณิชย์ การที่พระสงฆ์ทำพิธีกรรมเพื่อสะเดาะเคราะห์ ไล่ผี ปลุกเสกวัตถุมงคลเพื่อจำหน่าย หรือใบหวย เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าแทบจะไม่มีวัดใดในประเทศไทยที่ไม่สร้างวัตถุมงคล เครื่องรางของขลัง แม้แต่ตัวแทนของฝ่ายพุทธศาสนากระแสหลักหรือพุทธศาสนาแบบคัมภีร์ตั้งแต่วัดพระอารามหลวงชั้นเอกสายธรรมยุตจนถึงวัดป่าสายพระกรรมฐานบางวัดที่เคร่งครัดในวัตรปฏิบัติก็ตาม 2. ปัญหาพระสัทธรรมปฏิรูปในลักษณะที่เป็นการบิดเบือนหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า การตั้งตนเป็นศาสดาหรือลัทธิใหม่โดยใช้หลักคำสอนของพุทธศาสนาผสมผสานกับความคิดความเชื่อของตนเอง จนเกิดหลักคำสอนใหม่ซึ่งมีการใช้ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ในหลักคำสอนอยู่น้อย

จากการศึกษาทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ด้วยทฤษฎีวิพากษ์กรรมของฟูโกต์จะเห็นได้ว่า วิพากษ์กรรมพุทธศาสนาแบบไสยศาสตร์พยายามรื้อสร้าง (Deconstruct) ความหมายของการทำบุญในสังคมไทยจากเดิมที่เรียกว่า “ระบบบุญกุศล” มาเป็น “ระบบผลประโยชน์” กล่าวคือ ในอดีตมีระบบบุญกุศลเป็นระบบที่มีเจตนาของการให้มากกว่าการรับเอา แต่ทำด้วยความปรารถนาดีต่อพุทธศาสนา การทำบุญจึงเป็นเสมือนการเสียสละทรัพย์ส่วนตนเพื่อให้เกิดประโยชน์กับพุทธศาสนาส่วนรวม ในขณะที่พระสงฆ์ให้ธรรมเป็นทานแก่ชาวบ้านที่มาทำบุญเป็นการตอบแทน ท่านกล่าวว่า “ระบบความสัมพันธ์ที่มีมาแต่เดิมตามหลักการเรียกว่า ระบบบุญกุศลก็คือ ชาวบ้านไปวัดด้วยความมุ่งหวังดีงามต่อพระศาสนา ใฝ่ใจว่าจะสร้างสมบุญกุศลคุณธรรมความดี...ตามหลักนั้น พระสงฆ์มีหน้าที่ต้องให้ธรรมแก่ประชาชนเรียกว่าธรรมทาน ส่วนชาวบ้านก็มีหน้าที่ช่วยเกื้อกูลต่อพระสงฆ์ด้วยอามิสทานเป็นการถวายกำลังเพื่อให้ท่านทำหน้าที่ได้” (Phra Brahmagunabhorn, 1995)

จะเห็นได้ว่า ท่ามกลางกระแสบริโภคนิยมวัตถุนิยมของสังคมไทยในปัจจุบัน การทำบุญมักมีเจตนาในการทำเพื่อต้องการขอสิ่งตอบแทนซึ่งเกิดจากอำนาจของกิเลส ในขณะที่พระสงฆ์ตอบสนองความต้องการของญาติโยมที่มาทำบุญด้วยการประกอบพิธีกรรมไสยศาสตร์ วัตถุมงคล เครื่องรางของขลังต่างๆ ท่านกล่าวว่า “ระบบผลประโยชน์ก็คือ ชาวบ้านเวลานี้จำนวนมากไปวัดโดยมุ่งหวังโชคลาภให้แก่ตนเองซึ่งเป็นเรื่องของผลประโยชน์ส่วนตัวจะไปหาพระก็ต่อเมื่อไปเอาสิ่งที่จะให้เกิดโชคลาภแก่ตนเช่น วัตถุมงคลความสนใจและความสัมพันธ์กับวัดและพระสงฆ์ตลอดจน

พระศาสนาทั้งหมดของเขามีแค่นั้น เขาจะไม่สนใจว่าธรรมวินัยเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าสอนอะไร หลักธรรมเป็นอย่างไร” (Phra Brahmagunabhorn, 1995)

อย่างไรก็ตาม ใช่ว่าพุทธศาสนาแบบคัมภีร์ในฐานะที่เคยเป็นวาทกรรมพุทธศาสนากระแสหลักมาก่อนจะยอมโดยง่ายตรงกันข้ามปฏิบัติการทางวาทกรรมเพื่อต่อสู้และช่วงชิงพื้นที่คืนโดยการเบียดขับให้พุทธศาสนาแบบไสยศาสตร์กลายเป็นความเชื่อที่มลายและไม่มีฉันทิภูติที่ไม่อาจเชื่อถือได้ต่อไป สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เห็นว่า หลักธรรมทางพุทธศาสนามีลักษณะเป็นความรู้แบบวิทยาศาสตร์ที่มีเหตุผลผล และสามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ ดังนั้น ท่านจึงพยายามแยกพุทธศาสนาออกจากไสยศาสตร์โดยเปรียบเทียบกับวิทยาศาสตร์นอกจากจะทำให้พุทธศาสนาเป็นความรู้มีสถานะเท่าเทียมกับวิทยาศาสตร์แล้ว ในขณะเดียวกันยังเป็นการกำหนดขอบเขตความเข้าใจพุทธศาสนาที่ถูกต้องออกจากความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ที่เป็นมิฉันทิภูติอีกด้วย เพื่อช่วยให้ปัญหาความเชื่อพุทธศาสนาแบบไสยศาสตร์ให้ลดน้อยลง

ยิ่งไปกว่านั้นท่านยังเห็นอีกว่า ความรู้แบบพุทธศาสนามีสถานะเหนือกว่าความรู้แบบวิทยาศาสตร์ เนื่องจากสามารถเข้าถึงความจริงของมนุษย์และระบบคุณค่าที่ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ไม่สามารถทำได้ ในขณะที่วิทยาศาสตร์ต่างหากที่เป็นต้นเหตุปัญหาของโลกปัจจุบัน เนื่องจากการใช้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ในทางที่ผิดไม่ต่างจากความลุ่มหลงในความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ที่ต่างสนองความต้องการของกิเลสมนุษย์ด้วยกันทั้งสิ้น ท่านกล่าวว่า “ความรู้ของวิทยาศาสตร์กลายเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายของการพิชิตธรรมชาติ เพื่อหาวัตถุมารูบารูปรอบปรอบตนเอง สมองความเห็นแก่ตัวของมนุษย์แล้ววจรนี้ก็ได้กลายเป็นต้นเหตุที่นำมาซึ่งปัญหาต่างๆ ของมนุษย์ในยุคปัจจุบัน (Phra Brahmagunabhorn, 1992)

จะเห็นได้ว่า ในขณะที่วิทยาศาสตร์สนับสนุนลัทธิบริโณคณิยวัตถุณิยให้มีอำนาจหรืออิทธิพลในการครอบงำสังคมโลกลัทธิวัตถุณิยบริโณคณิยสนับสนุนความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในสังคมไทยด้วยเช่นเดียวกัน ท่านกล่าวว่า “การสร้างความสำเร็จทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมที่เป็นมา ได้เป็นไปในแนวทางของการสนองโลภะและโทสะเสียเป็นส่วนใหญ่ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีพร้อมทั้งความสำเร็จของเทคโนโลยีทางด้านข่าวสารข้อมูลและการสื่อสารได้ถูกใช้ในการนำมาหลอมนมนุษย์ให้เพลิดเพลินลุ่มหลงอยู่ในความมัวเมาต่างๆ มากกว่าจะใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตหรือพัฒนาตัวมนุษย์เอง” (Phra Dhammapitaka, 1993)

ผู้เขียนเห็นว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นจากวาทกรรมพุทธศาสนาแบบไสยศาสตร์จึงเป็นผลพวงมาจากทั้งลัทธิบริโณคณิยวัตถุณิยและวิทยาศาสตร์ ในขณะที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เห็นว่าพุทธศาสนาเป็นทางออก เนื่องจากมุ่งแก้ปัญหาให้มนุษย์พ้นจากความลุ่มหลงมัวเมา โดยการถอดถอนอำนาจแห่งกิเลสของมนุษย์ที่หลอเลี้ยอำนาจของระบบบริโณคณิยวัตถุณิยที่อาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ ท่านกล่าวว่า “ฝ่ายหนึ่งคือพุทธศาสนานับจุดหมายคือ การนำความรู้ความจริงหรือความรู้ในกฎธรรมชาตินำมาแก้ปัญหาและพัฒนามนุษย์ให้ถึงความรู้ทุกส่วนอีกฝ่ายหนึ่งคือวิทยาศาสตร์ จุดหมายคือการนำเอาความรู้ที่นำมาพิชิตธรรมชาติ แล้วก็หาความสุขความพึงพรั่งพร้อมบำรุงบำเรอตนเองของมนุษย์” (Phra Dhammapitaka, 1993)

จะเห็นได้ว่า ความจริงว่าด้วยความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ที่สังคมไทยเชื่อถือศรัทธาจึงเป็นสิ่งที่ถูกวาทกรรมพุทธศาสนาแบบไสยศาสตร์สร้างขึ้น ในขณะที่บทบาทของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ที่พยายามกีดกันและเบียดขับไสยศาสตร์ให้อยู่นอกพื้นที่ของพุทธศาสนากระแสหลักโดยอาศัยหลักเกณฑ์ของความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่มีลักษณะเป็นภววิสัย แน่นนอนตายตัวและเป็นสากล สำหรับปุโกต์แล้ว ความจริงย่อมมีสถานะไม่แตกต่างจากความรู้ เนื่องจากถูกผลิตสร้างจากวาทกรรมเช่นเดียวกับความรู้ เขากล่าวว่า “วาทกรรมมีหน้าที่ทำให้ความจริงเกิดขึ้นและยอมรับร่วมกันได้ ระบบกลไกของวาทกรรมทำให้เราสามารถแยกแยะได้ว่าความรู้ใดถูกความรู้ใดผิด เทคนิคและกลไกในการได้มาซึ่งความจริงนั้นยังมาจากค่านิยมที่ยอมรับกันในสังคมอีกด้วย ทั้งความจริงนั้นยังขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้พูด และมีสถานภาพทางสังคมอย่างไร” (Foucault, 1980)

ในแง่นี้ผู้เขียนเห็นว่า วาทกรรมพุทธศาสนาแบบไสยศาสตร์ได้ผลิตสร้างความจริงดังกล่าวที่ผู้คนในสังคมไทยปัจจุบันนับถือศรัทธาที่อยู่ภายใต้อำนาจของลัทธิวัตถุณิยบริโณคณิยส่งผลให้วาทกรรมพุทธศาสนาแบบคัมภีร์ตกอยู่ภายใต้อำนาจวาทกรรมพุทธศาสนาแบบไสยศาสตร์จนเกิดความย้อนแย้งและลักลั่นในตัวเอง ความศรัทธาของชาวพุทธต่อพุทธศาสนาแบบคัมภีร์ลดลง ในขณะที่ความสนใจพุทธศาสนาแบบไสยศาสตร์มากขึ้นเนื่องจากตอบสนองความต้องการและสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันได้มากกว่า ดังนั้น ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยจึงเกิดมาความลุ่มหลงมัวเมาที่มีต่อความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์มากกว่าความเข้าใจหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ถูกต้อง

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

กล่าวโดยสรุป ผลการศึกษาพบว่าสาเหตุของปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยดังกล่าวเกี่ยวข้องกับเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด เริ่มต้นจากปัญหาาระบบอุปถัมภ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนาในสังคมไทยในทางที่ผิด มีการใช้อำนาจรัฐแทรกแซงพุทธศาสนาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ คณะสงฆ์เกิดความอ่อนแอไม่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง การใช้อำนาจรัฐไม่อาจแก้ปัญหาได้ทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาความขัดแย้งของพุทธศาสนาในสังคมไทยที่เกิดจากความเข้าใจหลักธรรมที่แตกต่างคลาดเคลื่อน และบิดเบือนไปจากพระธรรมวินัย โดยตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจน ได้แก่ ปัญหาความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ที่วิกฤติในสังคมไทยปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าข้อเสนอแนะที่ควรนำไปพัฒนาต่อบทความชิ้นนี้ ได้แก่ ประการแรก การศึกษาปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยผ่านทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ป.อ. ปยุตโต) ในฐานะที่เป็นตัวแทนพุทธศาสนากระแสหลักในสังคมไทยที่ชี้ให้เห็นเฉพาะปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยทั้ง 3 ประการเท่านั้น แต่พบว่ามีปัญหาอื่นๆ ที่ยังไม่ได้กล่าวถึงอีกมาก ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาทัศนะของท่านเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจปัญหาได้อย่างครอบคลุมมากขึ้น ประการที่สอง จากการศึกษาพบว่ายังมีนักคิดนักวิชาการที่สนใจปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยที่ยังไม่ได้ศึกษาอีกมาก ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อวิเคราะห์ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้านมากขึ้น ประการที่สาม แม้ว่าทฤษฎีวิาทกรรมของฟูโกต์จะช่วยวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุของปัญหาได้เป็นอย่างดี แต่ไม่อาจเสนอแนวทางแก้ปัญหาที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมได้ ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาโดยใช้ทฤษฎีอื่นที่เสนอแนวทางแก้ปัญหาที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น ผู้เขียนเห็นว่า ด้วยข้อเสนอแนะดังกล่าวจะนำไปสู่แนวทางแก้ปัญหาพุทธศาสนาในสังคมไทยที่ถูกต้องเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทสังคมไทยต่อไป

References

- Foucault, M. (1940). *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. New York : Vintage Books.
- _____. (1972). *The Archaeology of Knowledge*, (trans.A.M.Sheridan). New York : Pantheon.
- _____. (1977). *Discipline and Punish: the Birth of the Prison*. New York : Pantheon.
- _____. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972 – 1977*. (ed.C.Gordon), Brighton : Harvester.
- Phra Dhammapitaka. (P. A. Payutto). (1993). *Phut withi kae panha phua satawat thi yisip et [A Buddhist Solution for the Twenty-first Century]*. Bangkok : Buddhadhamma Foundation.
- _____. (2001). *Thatsana khong phra phut satsana to satti lae kan buat pen phiksuni [Buddhism's views on women and ordination to Buddhist nun]*. Bangkok : Sukkhabajjai Printing.
- Phra Brahmaganabhorn. (P. A. Payutto). (1995). *Sathanakan phra phut satsana : thuan krasae saiyasat [Buddhism Situation Retort Black Magic Trend]*. Bangkok : Buddhadhamma Foundation.
- _____. (1999). *Korani thammakai botrian phua kansuksa phra phut satsana lae sangsan sangkhom Thai [The Dhammakaya Case Lesson Learned for Buddhist Education and Society Development Expanded and Revised]*. Bangkok : Buddhadhamma Foundation.
- _____. (2007). *Cho hakhwam ching ruang satsana pracham chat [Digging the Truth on the State Religion Issue]*. Bangkok : Buddhadhamma Foundation.
- Phra Rajavaramuni. (P. A. Payutto). (1984). *Khaniyom baep phut [Buddhist values]*. Bangkok : Buddhadhamma Foundation.
- Phra Debvedi. (P. A. Payutto). (1988). *Korani santi asok [The Santi Asoke Case]*. Bangkok : Buddhadhamma Foundation.

- Phra Paisal Visalo. (2003). *Næōnōm khōng phut sāsana Thai nai satawat thi yīsip 'et [Thai Buddhism in the Future :Trends and Solutions from Crisis]*. Bangkok : Rakdham Foundation.
- Sivaraksa, S. (1999). *Wikrit phut sāsana [Crisis of Buddhism]*. Bangkok : Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.
- Taweesak, S. (2018). *Rat kap sāsana sīnlatham 'amnāt læ 'itsaraphāp [State and religion, morality, power and freedom]*. Bangkok : Siamprithas Printing.
- Wasee, P. (1999). *Wikrit phut sāsana [Crisis of Buddhism]*. Bangkok : Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.